

บทที่ ๕ ความดันทุกข์

ความดันทุกข์หรือนิโภชน์ หมายถึงประสาจากเครื่องเสียดแหง หมายถึง ความดันทุกข์ ดับต้นหาได้อ่ายสื้นเชิง เป็นภาวะปลดทุกข์ เพราะไม่มีทุกข์ที่จะเกิดขึ้นได้ หมายถึงพระนิพพานนั่นเอง โดยศัพท์ คำว่า “นิพพาน” หมายถึงออกจากภาวะ วานะ คือเครื่องเสียบแหงหรือลูกศร ในภาษาสันสกฤตใช้ นิพพาน ว่า “นิรვา นะ” แปลว่า ออกจากเครื่องเสียบแหง หรือถอนลูกศรออกเสียได้ ฉะนั้น การอธิบาย คำว่านิพพานให้เข้าใจได้ง่าย คือ สภาพธรรมของจิตใจที่ถอนวานะ คือลูกศรอันเป็น เครื่องเสียบแหงของจิตใจได้แล้ว ออกจากเครื่องเสียบแหง ออกจากลูกศรได้แล้ว ไม่มี ลูกศร ไม่มีเครื่องเสียบแหงจิตใจ เพราะฉะนั้น จึงเป็นอิสระเสรี มีความสนายคล่องคัว เป็นสุข ไม่ต้องเป็นทุกข์เดือดร้อน พ้นทุกข์ด้วยประการทั้งปวง พ้นจากอาการปางตาย อาการที่เป็นทุกข์ทั้งหลายหมดสิ้น¹

ฉะนั้น นิโภชน์เป็นไวพจน์ของคำว่า “นิพพาน” ในคัมภีร์ปฎิสัมภิทัมคค’ ได้แบ่งนิโภชน์หรือความดันทุกข์ไว้ ๕ ระดับ

ระดับของความดันทุกข์

¹ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช. ลักษณะพุทธศาสนา. (อ้างแล้ว)

๑. วิกขัมภนนิโรค ดับกิเลสด้วยการข่มไว้ เป็นการดับกิเลสชั่วคราว เหมือนเอาหินทับหญ้า หญ้าจะไม่โตหรือออกงามในช่วงนั้น แต่เมื่อนำหินออก หญ้าได้แಡค์ได้น้ำ ก็จะเติบโตตามปกติ ผู้ที่เจริญสมถกรรมฐาน ได้ sama-buddhi รูป ภานุ ๔ อรูปภานุ ๕ นั้นเป็นวิกขัมภนนิโรค เพราะชั่วขณะที่อยู่ในภานุสามาบตินั้น นิวรณ์ ๕ จะถูกข่มไว้ชั่วคราว นิวรณ์ ๕ คือกิเลสที่ขวางกั้นไม่ให้บรรลุคุณธรรม มี ๕ ประการ คือ

๑. การฉันท์ ความยินดีพอใจในการคุณ คือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสต่างๆ

๒. พยาบาท ความปองร้าย คิดร้ายต่อผู้อื่น
๓. ถีนมิทธะ ความง่วงเหงาหวานอนหนูซึ่มเซา
๔. อุทัชจกุกุจจะ ความฟุ้งซ่าน ร้าคาญใจ
๕. วิจิกิจชา ความลังเลลงสัย

๒. ตทัgnนิโรค การดับกิเลสด้วยธรรมที่เป็นคู่ปรับกัน โดยใช้ปัญญา พิจารณาสภาวะต่างๆ เช่น พิจารณาความไม่เที่ยงของสังหารจนดับความกำหนดหมาย ว่าเที่ยงไม่ได้ หรือพิจารณาเห็นเป็นอนตตา ก็ดับความกำหนดหมายว่าเป็นอัตตาลง ไปได้ เป็นต้น นั่นคือ เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นถึงได้แก่ได้ก็สามารถกำจัดความเห็น ความยึดถือ ความกำหนดหมายในทางตรงกันข้าม ซึ่งขัดต่อหลักธรรม ขัดต่อความจริง เหล่านั้นลงไปได้ การดับกิเลสแบบนี้ยังเป็นการดับชั่วคราว แต่เป็นการดับกิเลสขั้น วิปัสสนา เพราะใช้ปัญญาในการพิจารณา

๓. สมุขเขตนิโรค เป็นการดับกิเลสโดยเด็คขาด เป็นสมุขเขตปหาน ละกิเลสโดยเด็คขาดด้วยอริยมรรค ตัดขาดได้สิ้น กิเลสไม่กลับมีนาอีก เมื่อนุชรากร ถอนโคนต้นไม้ทิ้งไปแล้ว ก็ไม่งอกขึ้นอีก ได้แก่ผู้ดำเนินอริยมรรคให้สิ้นกิเลส คือ โสดาปัตติมรรค สถาหาความมิรรค อนาคตมิรรค และอรหัตมรรค

๔. ปฏิปัสสัทธินิໂຣ ຄືອດັບຍ່າງສົງບະຮັບ ເພຣະກີເລສະມຄສິນແລ້ວ
ຮາບຄານແລ້ວ ເປັນກາຮລຸດພັນທີ່ແນ່ນອນເຕີດຫາດໄມ່ກລັບມືກີເລສອີກ ລຸດພັນຈາກກີເລສ
ດ້ວຍອຣີພລ ຄືອ ໂສດາປັຕິພລ ສກຫາຄາມີພລ ອນາຄາມີພລ ແລະອຣຫັດຕພລ

៥. ນິສສຣັນນິໂຣ ເປັນກາດັບພຣະສລັດກີເລສອກໄດ້ຍ່າງເຕີດຫາດ
ແລ້ວ ແລະຈະດຳຮອງຢູ່ໃນສກວະນິນຕລອດໄປ ຄືອທ່າງໄກລຈາກກີເລສ ໄມ່ເກີ່ວຂ້ອງກັບກີເລສ
ອີກເລຍ

ປະເກທຂອງນິພພານ

ດັ່ງທີ່ກລ່າວແລ້ວວ່າ ນິໂຣ ຄືອໄວພານຂອງນິພພານ ອັນທີ່ຈິງນິພພານໄມ່ມີ
ປະເກທ ແຕ່ບາງຄຽງແບ່ງເປັນ ២ ປະເກທ ເພື່ອຄວາມເຫຼົາໃຈ່າຍ ຄືອ

១. ສອຖາທີເສສນິພພານ ຄືອນິພພານທີ່ຍັງຄົມມືຂັ້ນທີ່ ພຣີອຍ່າງທີ່ເຫຼົາໃຈ
ກັນຄືອ ເປັນຜູ້ໜົມດົກີເລສເປັນພຣະອຣຫັນທີ່ ແຕ່ຍັງມີຊີວິດ ມືຂັ້ນທີ່ ອູ່ ລະນິ້ນ ສອປາທີເສ
ສນິພພານ ຄືອດັບກີເລສແຕ່ຍັງຄົມທີ່ຕ້ອງເສວຍອາຮມນີ້ ຮັບຮູ້ອາຮມຜົ່ອຢູ່ ເພຣະຍັງມືຂັ້ນທີ່ ອູ່
ແຕ່ພຣະຈິຕຂອງພຣະອຣຫັນທີ່ພັນຈາກກາຣຄຣອນຈຳຂອງຮາຄະ ໂກສະ ໂມ໌ຮະ ທ່ານຮັບຮູ້
ອາຮມນີ້ ແຕ່ໄມ່ຢູ່ກຣອນຈຳ ຈຶ່ງໄມ່ເກີດຕົມຫາອຸປະການໄດ້ ຈິຕຫີ່ອວິລູໝາຍຮາຫຼຸຂອງພຣະ
ອຣຫັນທີ່ ໄມ່ປຽງແຕ່ງແລ້ວ ໄມ່ປຽງແຕ່ງເປັນກຣມ ເປັນກີເລສ ຢີ້ວີເປັນວິນາກໄດ້ ຈິຕຂອງ
ທ່ານເປັນອີສຣະ ກອປຣ້ວຍປັ້ງປັງ ແຕ່ຍັງຄົມມືຂັ້ນທີ່ ວ່າງກາຍຂອງພຣະອຣຫັນທີ່ກີເຈັບປ່ວຍ
ທຽດໂທຣນອາພາຍ ມີເວທນາທາງກາຍ ແມ່ອນປຸ່ອນທີ່ຍັງແບກກ້ອນທຸກໆ ໄມ່ຂາດສຕີ ໄມ່ຍືດ
ນັ້ນຄືອນັ້ນໃນວ່າງກາຍ ຄົນທ່າວໄປເນື່ອເຈັບປ່ວຍທາງກາຍ ກີເຈັບປ່ວຍທາງໄຈໄປດ້ວຍ ເຊັ່ນ ປ່ວຍ
ກາຍກີ່ທຸກໆໃຈ ກຣະວນກຣະວາຍໄຈໄປດ້ວຍ ບາງຄຽງປ່ວຍໃຈຈນທໍາໄຫ້ປ່ວຍກາຍໄປດ້ວຍກີ່ມີ
ເຊັ່ນ ໂສດເຮົາ ເສີຍໃຈ ພຶດທວງ ຈົນກິນໄມ່ໄດ້ນອນໄມ່ຫລັນ ແລ້ວລິ້ນປ່ວຍລົງ ແນ້ວແຕ່ຍານປົກຕິ
ກີຄືວ່າ ປຸ່ອນທີ່ປ່ວຍທາງໃຈອູ່ແລ້ວ ເພຣະຈມອູ່ໃນປັດຕົມຂອງທຸກໆ ໂກມນັສ ຕັ້ນຫາ
ຮາຄະ ໂກສະ ໂມ໌ຮະ ຕລອດເວລາ ພຣະພູທຮອງຄົດຮັສວ່າ

“สัตว์ที่ยืนยันได้ว่า ตนปราศจากโรคทางจิตแม้เพียงครู่หนึ่งนั้นหาได้ยาก
ยกเว้นแต่พระปิยมหาราช”¹

อนุปາทิเสสนิพพาน จึงเป็นการบ่งหรือแสดงภาวะจิตของพระอรหันต์ ของ
การดำรงชีพของพระอรหันต์ที่ยังไม่ทิ้งร่างกายหรือเบญจขันธ์ไป ทำให้เห็นภาวะจิต
ของพระอรหันต์เมื่อสัมพันธ์กับสังคม โลก กับบุคคลอื่นๆ ว่าท่านสัมพันธ์ด้วย
คุณลักษณะอย่างไร กล่าวคือ ด้วยความสincซึ่งอาสาภิเลส สincตัณหา อุปทาน มีแต่
เมตตา กรุณา ต่อสัตว์โลก ดำรงชีพด้วยปัญญา จิตใจอิสระปลดปล่อย ไม่ถูกครอบงำ
ด้วยภิเลส มองโลกตามความเป็นจริง และรู้เท่าทัน เรากำราถศึกษาและรู้จักภาวะ
นิพพานได้ จากการศึกษาภาวะการแสดงออกของพระอรหันต์ เพื่อการแสดงออก
ของพระอรหันต์ มาจากปัญญา และจิตที่บริสุทธิ์นั้นเอง

๒. อนุปາทิเสสนิพพาน โดยทั่วไปมุ่งหมายถึง ภาวะพระนิพพานที่ไม่มี
ขันธ์ ๕ ดำรงอยู่ หรือพระอรหันต์ที่นิพพานสินธีวิตแด้ว พระราชธรรมนี(พระยุทธ
ปัญโญ) ได้อธิบายอนุปາทิเสสนิพพานไว้อีกนัยหนึ่งว่า คือภาวะนิพพานของแท้ๆ
ล้วนๆ ที่ประจักษ์แก่พระอรหันต์ อันเป็นส่วนลึกซึ้งเกินกว่าจะมองเห็นกันได้ พื้นจาก
กระบวนการรับรู้สิ่งภายนอก นอกเหนือจากการดำเนินธีวิตตามปกติ เป็น
ภาวะที่ผู้ประสบ(พระอรหันต์)ประจักษ์รู้ และเข้าใจเอง อุปมาเช่น คนหายไป หรือ
สุขภาพดี ภาวะที่สุขภาพดี หายไปนานนี้ เป็นความสามาย ปลดปล่อยอย่างไร ก็ต้องคน
ที่ประสบรู้ได้เฉพาะตัว คนอื่นไม่ทราบ นอกจากคาดเดาเอา² โดยสรุปก็คือ อนุปາทิเส
สนิพพาน คือ นิพพานที่ไม่เกี่ยวข้องกับเบญจขันธ์ คือนิพพานในความหมายที่พระ
อรหันต์ มีนิพพานเป็นอารมณ์ เป็นประสบการณ์เฉพาะของผู้บรรลุ ไม่อาจหยั่งถึง

¹ อุ. จุกุก ๒๑/๑๕๖/๑๕๒.

² พระราชธรรมนี(พระยุทธ ปัญโญ) ประวัติชน์สูงสุดของธีวิตนี

ด้วยประสบการณ์ทางอินทรีย์ & เป็นเรื่องนอกเหนือจากประสบการณ์ที่เนื่องด้วยขั้นชั้น & ทั้งหมด

นอกจากนี้ ยังมีการอธิบายว่า การดับกิเลสของพระโสดาบัน พระสกทาคามี และ พระอนาคตมี เป็นสอุปatti เสนนิพพาน การดับกิเลสของพระอรหันต์ คือ ดับกิเลส ทั้งหมด เป็นอนุปatti เสนนิพพาน ถ้าอธิบายตามนัยหลักนี้ นิพพานทั้ง ๒ ก็ดับกิเลส ด้วยกันทั้งหมด ในขณะที่ยังมีขั้น & แต่จิตบริสุทธิ์ไปตามขั้น ตามที่ลະกิเลสได้ เช่น พระโสดาบัน สกทาคามี และ อนาคตมี อาจเท่ากับลະกิเลสไปได้ ๑, ๒, ๓ ส่วนตามลำดับ ใจก็ผ่องใสตามลำดับขั้น เมื่อยกเขียนไปตามลำดับ ในขณะที่พระอรหันต์ก็ลະกิเลสได้หมดทั้ง ๔ ส่วน จิตใจผ่องใสหมดจด โดยสิ้นเชิง¹

ลักษณะของชีวิตที่หมดทุกข์หรือภาวะพระนิพพาน

การดับทุกข์เป็นจุดหมายสูงสุดทางพุทธศาสนา แต่ไม่ได้หมายความว่า พระพุทธองค์ต้องการให้ทุกคนมุ่งสู่นิพพาน หรือตั้งเป้าว่า นิพพานเป็นจุดหมายของชีวิต ผู้ที่ต้องการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดจะมีนิพพานเป็นที่หมาย ส่วนผู้ที่ยังพอใจความสุขทางโลกย์ หรือยังประคณนามนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ ก็ยังสามารถปฏิบัติตนตามคำสอนในส่วนอื่นๆ ในทางพุทธศาสนาเพื่อ darmชีวิตอยู่แบบโลกีย์สุขได้ ทว่า ความสำคัญของการตรัสรู้ของพระพุทธองค์นั้น คือ สามารถพบททางดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง และเข้าถึงพระนิพพานอันเป็นโลกุตระ

การจะอธิบายภาวะที่ดับทุกข์หรือพระนิพพานนั้น เป็นสิ่งที่กล่าวไว้ได้ยาก เพราะนิพพานเป็นภาวะที่บุคคลทั่วไปไม่เคยประสบ ไม่อาจอธิบายได้ชัดว่าเป็นอย่างไร แต่เป็นสิ่งที่ผู้ประสบจะรู้ได้ด้วยตนเอง เมื่อเข้าถึงภาวะนั้น ดังที่เรียกว่า ปัจจัตตัง

¹ พกปฎ. เล่ม ๒๓ หน้า ๓๕๓ ข้อ ๒๐๖.

เวทิตัพโพ วิญญาณ¹ นิพพานเป็นความจริงสูงสุดทางพุทธศาสนา เป็นประสบการณ์ทางศาสนา (Religious experience) ซึ่งเราไม่อาจพิสูจน์คัววิธีการใดๆของเหตุผลแต่จะพิสูจน์ได้โดยวิธีประจักษ์ ก่อนนำตนเองเข้าทดสอบอย่างจริงจัง ตามวิธีการที่พุทธศาสนากำหนดไว้ มิใช่นำมาแสดงให้ kra เห็นได้เหมือนวัตถุลิงของ เพราะเป็นประสบการณ์ทางจิตของบุคคลผู้บรรลุด้วยตนเองโดยเฉพาะ นี้เป็นเหมือนประสบการณ์สูงสุดของศาสนาอื่นๆนั้นเอง เราไม่อาจพิสูจน์ได้ว่าประสบการณ์ทางศาสนาของทุกศาสนาเหมือนกัน และเราไม่อาจพิสูจน์ได้ว่าต่างกัน แต่เราเรียกได้ตรงกันอย่างหนึ่งว่า สังฆพุทธศาสนาไม่ได้ถือว่าสังฆะนี้อยู่ภายนอกตน หรือเป็นสิ่งอื่นต่างจากตน แต่เป็นสิ่งที่อยู่ภายในตน คำที่นำมาใช้เรียกนิพพานกันว่า โลกุตระ ซึ่งแปลว่า พื้นโลกหรือเหนือโลก มิได้หมายความว่าวนิพพานเป็นสถานที่อีกต่างหากของโลก แต่หมายถึงหลุดพ้นจากวัฏจักรหรือการเวียนว่ายตายเกิด² ถึงกระนั้นมีการพยายามจะอธิบายนิพพาน เพื่อให้เป็นแนวทางว่าจะมีลักษณะเช่นไรให้แก่ผู้ที่ต้องการศึกษา โดยการใช้คำต่างๆที่เป็นไวยพจน์ในการอธิบายธรรมชาติของนิพพาน นอกจากคำว่า นิโรธ ซึ่งแปลว่าความดับทุกข์แล้ว ยังมีคำอื่นๆ เช่น วิมุตติ(ความหลุดพ้น เป็นอิสระ) ปัสสัทชิ(ความสงบระงับ ความสงบเยือกเย็น) บรมสัจจ(ความจริงอย่างยิ่ง สังฆสูงสุด) วิสุทธิ(ความบริสุทธิ์ หมวด) ปริโยสถาน(จุดหมาย) ดุล(ยั่งยืน) ปณิเทศ(ประณีต) ปาระ(ผิว ที่หมายอันปลดปล่อย) นิพุตติ(ความดับเข็ญ เย็นใจ ฉ่ำชื่นใจ) เป็นต้น ที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และที่ต่างๆ ในแห่งที่อธิบายว่า นิพพานมีธรรมชาติเป็นอย่างไร เป็นการอธิบายนิพพานในแง่ปฏิฐาน(positive) เช่นกล่าวว่า นิพพานเป็นบรมสุข เป็นสุขออย่างยิ่ง เป็นประโยชน์สูงสุด(ปรมัตต์) เป็นความหลุดพ้น(วิมุตติ) เป็นต้น บางครั้งก็กล่าวถึงนิพพานในแง่นิเสธ(negative) เช่น อนาคต(ไม่มีอนาคต) อนาคต(ไม่ตาย) อนาคต(ไม่ถูกปรุงแต่ง)

¹ นิพพาน อันสูญบรรลุเห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาล เรียกให้มาถูกได้ ควรน้อมเอาเข้ามาไว้ อันวิญญาณรู้เฉพาะตน (อุ.ติก.๒๐/๔๕๙/๑๗๐๒)

² วิจตร เกิดวิศิษฐ์ ภนainทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลม และคริสตศาสนา เจริญวิทยาการพิมพ์ กรุงเทพฯ ๒๕๒๔ หน้า๔๗

อโสกะ(ไม่มีความโศก) อกิจูนงะ(ไม่มีกังวล ไม่ค้างค้างใจ) อนาคตย(ไม่มีอาลัย ไม่มีความติด) อนุตตระ(ไม่มีอะไรยิ่งกว่า) อโนมธรรม(ไม่เสื่อมสูญ) เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีการพยาختนิพพานด้วยการอุปมาต่างๆ เช่น ใน มีลินทปัญหา ท่านพระนาคเสน่ห์ได้แสดงนิพพานให้พระยามีลินทด้วยการอุปมาต่างๆ เช่น นิพพานเปรียบดังดอกบัวอยู่ในน้ำ แต่น้ำก็ตาม เปือกตามก็ตาม ไม่ติดดอกบัว นิพพานก็ไม่ติดกิเลสเช่นนั้น หรือน้ำเป็นของเย็น ดับร้อนผ่อนกระหาย ผ่อนความกระวนกระวาย นิพพานก็เปรียบดังน้ำดับร้อนจากเพลิงทุกๆ เพลิงกิเลส หรือทรงอธิบายว่า นิพพานเป็นการตัดกิเลสอย่างสิ้นเชิง เป็นสมุขเน�ประหาร เปรียบดังตลาดยอดด่วน ไม่อjaเติบโต ได้อีก ดังความว่า... พระอริยสาวกผู้มีศิลสัจาร มิได้ยินดีในอายตนະภายนอกภายนใน คือ รูป เสียง กลิ่น รส โภภูตพารมณ์ มิได้สรรเสริญเชยชน ว่าดี มิได้มีความรักใคร่ กระทำเบื้องหน่าย มิได้ประณนา กีดดับชั่งตัวตันหา ตัวอุปทาน ดับกพ ดับชาติ ดับราหูทุกๆ mgrะทุกๆ โศกทุกๆ ดับโภมนัสสุปายาสทุกๆ สิ้น ดับชั่งกิเลส ทุกๆ ขันธ์ขาดจากสันดาน เป็นสมุขเน�ประหาร ดุจต้นตาลมียอดอัน ขาไม่ได้กลับเกิด ได้ดังนี้แหละ เรียกว่า องค์พระนิโรธ พระพุทธภูมิการโปรดไว้ว่า นิพพาน...¹

ลักษณะภาวะของผู้บรรลุพระนิพพาน

นิโรธ หรือ นิพพาน หรือ ความดับทุกๆ เกิดแก่ผู้ใดแล้ว ลิ่งที่จะเกิดกับผู้นั้น คือภาวะที่ผิดแยกจากปุลุชนทั่วไป ใจของท่านจะเป็นใจที่ออกจากอุปธิ หรือกิเลส เมื่อใจไม่มีกิเลส ก็ไม่ทำกรรม ทั้งที่เป็นบุญและเป็นบาป การกระทำทั้งปวงที่พระอรหันต์ทำ เรียกว่า กิริยา เป็นการกระทำที่เหนือบุญ-บาป แต่การรับผลของกรรมที่เคยทำมาในอดีต ก่อนจะเป็นพระอรหันต์ ถ้ายังไม่เป็นอโหสิกะ ก็ยังคงต้องรับอยู่

¹ กรรมศิลปการ มีลินทปัญหา พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖, หน้า ๑๙๘.

เช่น พระโ摩คัลลานะ ก่อนบรรลุอรหัตผล มีชาติหนึ่งที่ท่านเคยมำบิดามารดา ได้ไปตกนรกอยู่หลายชาติ เมื่อเกิดในชาติสุดท้าย ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ เป็นถึงพระอัครสาวกฝ่ายซ้ายผู้เลิศในทางฤทธิ์ สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ ท่านกี้ยังคงต้องรับกรรมนั้น โดยถูกโจรฆ่าตาย เป็นต้น ต่อเมื่อนับจากวินาทีที่ท่านเป็นพระอรหันต์แล้วนั้น สิ่งที่ท่านทำทั้งปวงจะไม่เป็นบุญเป็นบาป จะเป็นเพียงกริยา อาจมีผู้ตั้งคำถามว่า ถ้าเข่นนั้น พระอรหันต์ทำผิดศีลก็ไม่บาป คำตอบกี้คือ พระอรหันต์เป็นผู้หมดจดแล้ว ไม่มีการกระทำที่เสียหายหรือผิดศีล เพราะการกระทำของท่านไม่ได้เกิดจาก อวิชา ตัณหา อุปทาน หรือแรงจูงใจ (incentives) ใดๆ การกระทำของท่านทำด้วยสติปัญญา ทำในสิ่งที่ควรจะเป็น ควรจะทำ เป็นการกระทำที่อยู่เหนือนบุญ-บาป เหนือกรรมทั้งปวง ใจที่ออกจากกิเลสแล้วนี้ จะไม่มีความยึดมั่นว่า ขันธ์ & เป็นตัวเรา เป็นของเราน แต่จะมองโลกตามความเป็นจริง จะนั้นจะไม่มีความเครีย朵กเมื่อประสบ กับความสูญเสียหรืออนิภูติภัย ขณะเดียวกัน ใจกี้ไม่พองฟูเมื่อได้มาซึ่งลาภ ยก สรรเสริญ ท่านทราบว่าสิ่งต่างๆอาศัยเหตุปัจจัยจึงเกิดขึ้น รู้ว่าสิ่งทั้งปวงตกลอยู่ภายใต้ กฎไตรลักษณ์ การรู้เท่าทันทำให้ไม่ตกอยู่ภายใต้อานาจครอบงำของกิเลส ไม่ตกเป็นทาสอารมณ์ ไม่ติดในการมณ์ต่างๆ มีสติสัมปัชชญญา ควบคุมตนเอง ได้ตลอดเวลา จึง ดำรงชีวิตอยู่โดยปัจจุบัน ไม่หวานละห้อยถึงอดีตที่ล่วงไปแล้ว ไม่กังวลเพื่อฝันถึงอนาคตที่ยังมาไม่ถึง ผิพรมของท่านจึงผ่องใส แต่ปุณฑร์ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความ โศกเศร้าถึงอดีต ไม่มั่นใจ หวั่นไหวต่ออนาคต เพื่อฟัน คาดหวังถึงสิ่งที่ยังมาไม่ถึง ทำการใดๆจิตใจกี้ไม่ปลดปล่อย แต่พระอรหันต์ทำการต่างๆโดยไม่ต้องขึ้นต่อกวน หวัง จึงไม่มีความผิดหวังหรือสมหวัง ชีวิตคงแห้งแล้ง ไม่มีพลังใจผลักดันให้ไปสู่ เป้าหมาย ไม่มีสิ่งจะلومจิตใจให้แซมชื่น การคิดเช่นนั้นเป็นความคิดของปุณฑร์ ที่เราต้องสร้างความหวัง ก็เพื่อเป็นกำลังใจว่า อนาคตจะต้องดีกว่าปัจจุบัน ทั้งที่อาจจะไม่เป็นเช่นนั้น เราอ่อนแอก็จะต้องหวังไว้เพื่อเป็นกำลังใจให้จิตใจเข้มแข็ง เพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้ดำรงชีวิตอยู่ต่อไป เปรียบดังคนไข้หนักที่ยอมรักษาตัว นឹជยา ผ่าตัด

ต่างๆ เพราะมีความหวังว่าจะดีขึ้นหรือจะหาย ถ้าหมอนอกกว่าหมอดหวง ต้องตายแน่นอน คนไข้ก็หมดกำลังใจที่จะรักษา อาจจะตายเร็วกว่าเวลาที่กำหนดไว้ด้วยซ้ำ นี่คือดักษณะของสภาพจิตใจของปุถุชน แต่พระอรหันต์ไม่ต้องมีความหวังเป็นเครื่องล่อท่านไม่มีจิตใจที่อ่อนแอก็ต้องการกำลังใจในการดำเนินชีวิต หรือทำการต่างๆทั้งสิ้นพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงถึงบุคคล ๓ จำพวก คือ ผู้ไม่มีความหวัง(นิราโถ) ผู้มีความหวัง(อาสังโถ) ผู้ปราศจากความหวัง(วิคตาโถ) ว่า¹ ผู้ไม่มีความหวัง คือ ผู้เกิดในครรภุลต่ำยากจน มีความเป็นอยู่แร้นแค้น เป็นคนพิการ ผิวพรรณทราม และ มีโรคมากเมื่อได้ข่าวว่าคนนั้นคนนี้ได้รับการอภิ夷กเป็นพระราชา เขาเก็บไม่เคยคิดเลยว่าตนเองจะเป็นเช่นนั้น บุคคลประเภทนี้เทียบได้กับบุคคลที่ทุศิล(มีศิลชั่ว) มีธรรมทราม เมื่อได้ข่าวว่าบุคคลโน้นได้บรรลุธรรมสิ้นกิเลส เขายังไม่เคยเลยว่าจะเป็นเช่นนั้น ผู้มีความหวังคือ ราชโ/or สผู้รกรถการอภิ夷ก เมื่อได้ข่าวว่าบุคคลโน้นได้รับการอภิ夷กเป็นพระราชาแล้ว เขายังเกิดความหวังขึ้นว่า ในไม่ช้าเขาก็จะได้รับโอกาสเช่นนั้นเหมือนกัน เปรียบได้กับบุคคลที่มีศิล มีธรรมอันงาม เมื่อได้ข่าวว่าบุคคลโน้นได้บรรลุธรรมสิ้นกิเลส ย่อมเกิดความหวังขึ้นว่า อิกไม่นานเขาก็จะเป็นเช่นนั้นบ้างเหมือนกัน ผู้ปราศจากความหวัง คือพระราชาผู้ได้รับการอภิ夷กแล้ว แม้จะทรงสคับว่าบุคคลโน้นได้รับการอภิ夷กเป็นพระราชาแล้ว ก็ไม่ทรงคำริว่า เมื่อไรหนอ พระองค์จะได้รับการอภิ夷กเช่นนั้น เพราะทรงได้รับอภิ夷กเรียนร้อยแล้ว เปรียบได้กับบุคคลที่ได้บรรลุธรรม สิ้นกิเลสแล้ว แม้จะได้ข่าวว่ามีคนบรรลุธรรมสิ้นกิเลสก็ไม่ต้องหวังเช่นนั้น เพราะตนเองได้บรรลุธรรมสิ้นกิเลสแล้ว

อนึ่ง สิ่งที่ท่านทำก็เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พุทธ ทำตนเป็นแบบอย่างอันดีแก่หมู่ชนทั้งหลาย เพราะภาระส่วนตัวของท่านได้จับสิ้นลงแล้ว ท่านเป็นผู้อยู่บนพระมหาธรรมกายแล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อได้ตรัสรู้ และดำรงพระชนม์อยู่นั้น ท่านก็

¹ อยุ ติกุก ๒๐/๔๕๙/๑๗๕-๑๗๖.

ทรงใช้ชาตุขันธ์ร่างกายของท่านในการบำเพ็ญประโยชน์ต่อโลก โดยสั่งสอนไว้ในยสัตว์ทั้งหลายให้บรรลุประโยชน์ตามสมควรแก่ความสามารถของแต่ละบุคคล ทรงบำเพ็ญประโยชน์ต่อพระญาติของพระองค์เอง เช่น ทรงสั่งสอนพระพุทธบิความพระพุทธบิความรู้อุหัติ ทรงเทคนิคพระญาติหลายพระองค์ตามเด็จของนวช เป็นต้น พระญาติเช่น พระพุทธบิความรู้อุปการคุณแก่พระองค์ และในฐานะพระพุทธเจ้า ก็ทรงบัญญัติพระวินัย เทคนิคสั่งสอน ประดิษฐานพระพุทธศาสนา ยังให้มีพุทธบริษัทเกิดขึ้นในโลก นอกจากจิตใจของพระอรหันต์จะสังคมาก กิเลส เป็นใจที่สงบไม่เร่าร้อนทุรนทุราย ไม่อยากมี ไม่อยากเป็นแล้ว ก็ยังเป็นใจที่ไม่ดื่นرنกระวนกระวยด้วยความรักความชัง เพราะไม่มีเชือแห่งความรัก ความชัง อญ্ত ในใจ เปรียบดังเมลงวันหยุดใจใส่ปลา ไข่เมลงวันก็จะกลายเป็นหนองลูกตามจนเนื้อปลาเน่า เพราะปลาไม่เชื่อเน่า แต่หากเมลงวันหยุดใจใส่หิน ก็จะไม่เป็นหนองไข่ก็ตายไป เพราะไม่มีเชือเน่าที่ก้อนหิน เปรียบปุลูชนเป็นปลาที่มีเชือเน่า ส่วนพระอรหันต์มีจิตที่หมดกิเลส เปรียบดังก้อนหิน แม่เมลงวันมาไข่ หรืออยาตนาภัยอก กือ รูป เสียง กลิ่น รส โภภรรภะ ธรรมารมณ์ มากระหนบ ก็ไม่สามารถทำให้พระอรหันต์ดีใจ เสียใจ รัก หรือ ชังได้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า... “กิกนุผู้มีจิตหลุดพ้นโดยชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมบรรลุธรรมเครื่องอยู่ประจำ ๖ ประการ กือ เหอเห็นรูปด้วยจักษุแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกษา มีสติสัมปชัญญะ พึงเสียงด้วยหู สูดกลิ่นด้วยจมูก ลิ่มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโภภรรภะด้วยกาย รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกษา มีสติสัมปชัญญะ เขายัง เมื่อเสวยเวทนาที่สุดเพียงกาย เมื่อเสวยเวทนาที่สุดเพียงชีวิต เหอรู้ชัดว่า ต้องจากบชีวิตเพราภัยแตกทำลาย อารมณ์ที่ได้เสวยแล้วทั้งหมด ซึ่งมิได้ดีใจเพลิน จักเป็นของเย็นอยู่ที่(อานตนะ ๑๒)นี้เอง”¹ พระอรหันต์จึงสงบ มองสัตว์โลกด้วยความเมตตากรุณา คนทั่วไปอาจเกลียดคนชั่ว แต่พระอรหันต์จะไม่มีความเกลียดชัง มีแต่เมตตากรุณาอย่างให้คนชั่วกลับใจเป็นคนดี

¹ ๘๖ จุกุก ๒๙/๑๕๕/๒๖๕.

ท่านจะมองสัตว์โลกด้วยความเมตตากรุณาเสมอ กันหมด ไม่เป็นศัตรูกับใคร แม้มีผู้ทำร้ายท่าน ท่านก็ไม่เจ็บแคร็น อาฆาต ไม่สะดุงกลัว ไม่หวั่นไหว พระอรหันต์ สัมมาสัมพุทธเจ้า แม้จะถูกพระเทวทัตทำร้ายมุ่งเอาชีวิตหลายครั้ง แต่พระพุทธองค์ก็ยังทรง เมตตาพระเทวทัต ถึงกับทรงกล่าวว่า ท่านเมตตาพระเทวทัตเท่าเทียมกับพระราหูซึ่ง เป็นโหรสูงท่านที่เดียว¹ หากเป็นปุถุชนจะไม่สามารถทำใจเช่นนี้ได้ เพราะจิตของปุถุชนมีเชือกมิเลสอนุสัยหรือตอกตะกอนนอนเนื่องอยู่ในใจ เมื่อถูกกระหนบกิเลสก็จะฟุ้งขึ้นมา เช่นเดียวกับน้ำในตุ่นที่มีตะกอนตกอยู่ข้างล่าง มองเห็นอาจรู้สึกว่าน้ำนั้นใส ต่อเมื่อวนน้ำนั้นหรือทิ้งก้อนหินลงไป ตะกอนก็จะฟุ้งขึ้นมา แต่จิตของพระอรหันต์ ไม่มีกิเลส ไม่มีตะกอนนอนเนื่องหลบซ่อนอยู่ จึงไม่เกิดแค้น โกรธเกลียด พระอรหันต์มีใจนักแน่น ไม่หวั่นไหว เหมือนภูเขาหิน ไม่หวั่นไหวโดยคลอน เพราะแรงลม² จิตของพระอรหันต์เหมือนแผ่นดิน รองรับทุกสิ่ง ไม่ว่าของดี ของเสีย ที่เข้าทิ้ง ราดบนแผ่นดิน แผ่นดินก็ไม่รู้สึกร้อนหนาว พระอรหันต์ไม่สะดุงสะเทือนต่อคำพูด การกระทำที่มุ่งร้ายหยาบคายของผู้อื่น³ ไม่มีความอหากได้ อยากมี อยากเป็น ไม่มี ความยึดมั่นถือมั่น จึงไม่มีการเวียนว่ายตายเกิด เพราะพระอรหันต์สามารถละสังโภษน์ ๑๐ อันเป็นกิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์โลกไว้กับความทุกข์ มี ๑๐ อย่าง คือ

๑. สักกายทิฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน เป็นสังโภษน์ที่พระอรหันต์ พระอนาคตมี พระสกทาคามี และ พระโสดาบัน ละ ได้สิ้น เพราะท่านเหล่านี้เลิ่งเห็นว่า สิ่งที่ปุถุชนเห็นว่าเป็น สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา นั้น ล้วนแต่เป็นที่ประชุมของชาติ ๔ คืน น้ำ ไฟ ลม เท่านั้น ตัวของท่านก็เป็นที่ประชุมของชาติ ๔ กะนั้น แม้จะมีผู้แสดงคิริยาไม่ดี หรือทำร้ายท่าน ก็เท่ากับทำกับชาติ ๔ เท่านั้น

¹ ข. อน. ๒๕/๘/๖๙.

² อย. ฉก. ๒๕/๓๔๖/๔๙๗.

³ ข. ร. ๒๕/๑๗/๒๙๗.

๒. วิจิగนิ ความลังเลงสัย ไม่แน่ใจ เช่น สงสัยในพระรัตนตรัย ในเรื่องกรรม เป็นต้น ผู้ที่มีความสงสัยนี้จะทำให้ไม่แน่ใจในการดำเนินชีวิต หรือการปฏิบัติตามหลักธรรม เช่น เมื่อประสบทุกข์ หรือความเดือดร้อน ก็อาจตั้งข้อสงสัยว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หรือกฎแห่งกรรมมีจริงหรือไม่ เป็นต้น ความสงสัยเหล่านี้ไม่มีแล้วในพระอริยบุคคลทุกระดับตั้งแต่พระโสดาบันจนถึงพระอรหันต์ ท่านจึงดำเนินตามอริยมรรค ได้อย่างมั่นคงจนสุดปลายทาง

๓. สีสัพพตปรามาส ความถือนั้นในศีลพรต เช่น ผู้ที่คิดว่า ถ้ารักษาศีล ถือข้อปฏิบัติบางประการ พิชีบางอย่าง แล้วจะสำเร็จมรรคผลพันธุกข์ได้ หรือปฏิบัติ ดังนี้ๆ จะได้เป็นเทวตา เป็นต้น ซึ่งเป็นการยึดถือ เป็นความหลง เป็นโมหะ ไม่เข้าใจ ความมุ่งหมายที่แท้จริงของการปฏิบัติ ได้แต่ตามกันไป ไม่เข้าใจว่า การรักษาศีล ข้อ วัตร เพื่อขัดเกลาตัวเองให้เป็นนาทฐานของสามัชชิและปัญญาในขั้นสูงต่อไป ไม่ใช่ ปฏิบัติเพื่อโอ้อวด ยกตนปั่นท่าน หรือถือค้ำยวความหลงมาย

๔. ภารากา ความติดใจในการคุณ การพึงพอใจในการ พระ สกทาคามี ทำให้เบาบางลงได้ และทำให้ โหะ โมหะ เบาบางลงด้วย

๕. ปฏิเสธ ความกระทบกระทั่ง ความขัดเคือง

๖. รูปภาค ความติดใจ พอใจในรูปแห่งความสุข ความสงบของสามัชชิ ในขั้นรูป凡 ความติดใจในรูปภพ หรือ ขั้นรูปพรหม ความสุขนั้นอาจแบ่งเป็น ๑ ขั้น คือ ความสุข ผ่านสุข และ นิพพานสุข ผ่านสุขนั้นเป็นความสุขขั้นประณีตกว่าความสุข แต่ไม่ประณีตไม่บริสุทธิ์เท่านิพพานสุข

๗. อรูปภาค ความติดใจ ปราณาพึงใจในอารมณ์ ในความสุขใน อรูป凡 อรูปภพ

๙. นานะ ความถือตัวว่า สูงกว่าเขา ดีกว่าเขา ต่ำกว่าเขา เลวกว่าเขา หรือเท่าเทียมกับเขา เป็นต้น

๕. อุทธรัจจะ ความพึงช่าน รำคาญใจ จิตชัดส่ายไม่สงบ ว้าวุ่น

๑๐. อวิชา ความไม่รู้ทันความเป็นจริง ไม่รู้อริยสัจ ๔ ไม่รู้เหตุผล ไม่เข้าใจในกฎธรรมชาติ

พระอรหันต์เป็นผู้ละเอียดสังโภชน์ได้ทุกข้อ พระอนาคตมีละเอียดข้อ ๑ - ๕ พระสกทาคามี ละเอียดสังโภชน์ข้อ ๑ - ๓ และบรรเทา โลภ โกรธ หลง ได้ ส่วนพระโสดาบัน ละเอียดสังโภชน์ข้อ ๑ - ๓ ได้

ในบรรดาพระอริยบุคคลทั้ง ๔ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคตมี และพระอรหันต์นั้น พระโสดาบันเป็นผู้เข้าสู่ธรรมเรณรรค เรียกว่าเดินถูกทางแล้ว เป็นผู้ปักประตูอนายได้อย่างเด็ดขาด ไม่ไปเกิดในอบายภูมิอีก และจะเกิดอีกไม่เกิน ๗ ชาติ เป็นผู้เชื่อมั่นในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และผู้บริบูรณ์ในศีล ได้ สามัชชีและปัญญาพอประมาณ เป็นผู้ละเอียดสังโภชน์ขั้นต้นได้

พระสกทาคามี เป็นผู้ที่จะกลับมาเกิดในโลกนี้อีกเพียงครั้งเดียว ก็จะทำให้สิ้นทุกข์ได้ เป็นผู้สมบูรณ์ในศีล ทำได้พอประมาณ ในสามัชชีและปัญญา สามารถละสักกายทิฐิ วิจิจนา สีลัพพตปรมາส และทำරากะ โทสะ โนหะ ให้เบาบางลงด้วย

พระอนาคตมี เป็นผู้บริบูรณ์ในศีลและสามัชชี พอประมาณในปัญญา จะปรินิพพานในที่ผุดเกิดขึ้น

พระอรหันต์เป็นผู้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด บริบูรณ์ทั้งศีล สามัชชี ปัญญา ทำอาสาะ ได้สิ้น

พระโสดาบัน พระสกាលาภานี พระอนาคตานี เป็นผู้ลิ้มรสพระนิพพาน หรือ
ความละกิเลสเท่ากัน แม้จะไม่ได้ลิ้นรสเต็มที่ เช่นพระอรหันต์

สรุป ภาวะของนิโรธ คือ

๑. เป็นสภาพที่สลัดออกจาก
๒. เป็นสภาพที่สงบสจด
๓. เป็นสภาพที่ปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้
๔. เป็นอนตะ¹

---

¹ ฯ. ปฏิ. ๗๑/๕๘๙/๖๖๕.